

В. М. Шаршнёва,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства
МДУ імя А. А. Куляшова
(Магілёў, Беларусь)

ПРАГМАТЫЧНЫ ЗМЕСТ РЭПРЭЗЕНТАТЫЎНАЙ ФУНКЦЫІ ЗНАКАЎ ПРЫПЫНКУ

У артыкуле ідзе гаворка аб прагматычным патэнцыяле пунктуацыі мастацкага тэксту. Рэпрэзентатыўная функцыя знакаў прыпынку звязваецца з іх магчымасцю рэалізоўваць аўтарскія інтэнцыі, уплываць на рэцэпіента – г. зн. перадаваць прагматычны змест. Ілюстрацыйна пацвярджаецца магчымасць аўтарскай пунктуацыі быць рэпрэзэнтантам прагматычнай насычанасці мастацкага твора. Пацвярджаецца ўплыў індывідуальнага стылю пісьменніка на выразнасць рэпрэзентатыўнай функцыі.

Мастацкі тэкст з'яўляецца камунікатыўным, кампазіцыйным і семантычным адзінствам, для інтэрпрэтацыі якога важны не толькі аналіз яго кампазіцыйна-структурных сродкаў і змястоўна-сэнсавай арганізацыі, але і вобразных складнікаў. У апошнія гады пад уплывам кагнітыўнай лінгвістыкі змянілася, ускладнілася і ўзбагацілася ўяўленне аб арганізацыі мастацкага тэксту. З прычыны гэтага тэкст разумеецца адначасова “як двухмерная структура, якая ўтвараецца ў выніку выкарыстання аўтарамі спецыфічнай сістэмы кадыфікавання, як разнавіднасць маўленчага акта, г.зн. акта камунікацыі паміж аўтарам (адрасантам) і чытачом (адрасатам) [3, с. 11].

Прагматычны патэнцыял моўных сродкаў мастацкага тэксту вынікае з пэўнай маўленчай сітуацыі і іх інтэрпрэтацыя часта залежыць ад кантэксту. Пад прагматычным патэнцыялам разумеецца “карэляцыя паміж выбарам моўнага матэрыялу адпраўнікамі тэксту і іх маўленчымі паводзінамі, а таксама магчымасць актуалізацыі нюансаў сэнсу моўных адзінак ва ўмовах маўленчых зносін” [2, с. 9]. На думку В. Л. Пановай, камунікатыўна-прагматычная эфектыўнасць выказвання з'яўляецца адной з падстаў выбару вобразных сродкаў яго фарміравання, паколькі “выказванне як адзінка зносін мае камунікатыўна значную і прагматычна зараджаную інфармацыю, якую персанаж імкнецца давесці да моўнай свядомасці слухача ў выглядзе паведамлення, пытання (запыту паведамлення), заахвочвання, эматыўна-ацэначных абазначэнняў і г. д.” [4, с. 12].

Прагматычны патэнцыял залежыць не толькі ад сродкаў, якія выкарыстоўваюцца аўтарам у працэсе стварэння тэксту, але і ў значнай меры ад здольнасці рэцыпіента заўважыць, асэнсаваць, растлумачыць гэтыя знакі. Адны і тыя ж моўныя адзінкі ў залежнасці ад іх значэння, спалучэння, частаты ўжывання могуць мець розныя камунікатыўныя магчымасці, інакш кажучы, розны камунікатыўна-прагматычны патэнцыял. Асаблівае месца ў сістэме прагматычна насычаных моўных адзінак, здольных перадаваць імпліцытнае значэнне, займаюць пунктуацыйныя знакі.

Кожны мастацкі тэкст мае сваю сістэму знакаў прыпынку, абумоўленую прагматычнай устаноўкай аўтара і камунікатыўным заданнем у цэлым. Пунктуацыя актуалізуе не толькі сэнсавыя адценні думкі, але і аўтарскую інтанацыю, становіцца адметным спосабам арганізацыі праявінага тэксту, сінтаксічна-рытмічнай арганізацыі маўлення, інакш кажучы, з'яўляецца сродкам адлюстравання важнай, з пазіцыі аўтара, у сэнсавых адносінах інфармацыі.

Найбольш значная роля пунктуацыі ў фарміраванні сэнсаў мастацкага тэксту, у стварэнні і рэалізацыі падтэксту. Па сутнасці, знакі прыпынку выступаюць рэпрэзэнтантамі прагматычнага зместу мастацкага твора. Пры гэтым імпліцытны характар пунктуацыі заўсёды эматыўны і абумоўлены прагматычнымі прычынамі: жаданнем перадаць скрытую ацэнку аўтара, дасягнуць пэўнага эстэтычнага эфекту, непасрэдна звязанага з функцыяй мастацкага тэксту; імкненнем ўздзейнічаць на пачуцці і думкі адраса, падказваючы наяўнасць дадатковага сэнсу і паказваючы на неабходнасць яго ўспрымання. Прагматычны патэнцыял пунктуацыі непасрэдна звязаны з яе рэпрэзэнтатыўнымі магчымасцямі, а значыць, з магчымасцю дакладна рэалізаваць аўтарскую задуму.

Пунктуацыя, практычна не маючы абмежаванняў у рэалізацыі, выконвае разнастайныя камунікатыўна-прагматычныя функцыі. Надзвычай важнай сярод іх уяўляецца рэпрэзэнтатыўная функцыя, з дапамогай якой аўтар узнаўляе ўбачанае, пачутае, адчутае і асэнсаванае ім. Нягледзячы на тое, што некаторыя даследчыкі [1, с. 225] прапануюць разглядаць рэпрэзэнтатыўную функцыю ў межах семантыкі, яе прагматычная накіраванасць у межах мастацкага тэксту відавочная: аўтар, ствараючы тэкст, разлічвае на тое, як расстаноўка знакаў прыпынку (або наадварот, пазбаўленне ад іх) будзе ўплываць на рэцыпіента, якія аўтарскія інтэнцыі будуць максімальна рэалізаваныя.

У сувязі з сучаснымі працэсамі ў сферы пунктуацыі (пашырэнне функцый знакаў, выкарыстанне ў якасці знакаў прыпынку іншых графічных сродкаў і прыёмаў) неабходна звярнуць увагу на змяненне дыяпазону імпліцытных значэнняў, якія могуць выражацца як асобнымі знакамі прыпынку, так і іх спалучэннямі або нават цэлай сістэмай выкарыстаных у пэўным мастацкім творы знакаў. У гэтых адносінах можна нават гаварыць пра дынаміку іх камунікатыўна-прагматычнага патэнцыялу.

Ілюстрацыяй рэпрэзэнтатыўнай функцыі знакаў прыпынку можа быць наступны прыклад:

На сэрцы ў Андрэя стала крыху лягчэй.

“Трохкутнік! – горка ўсміхаючыся, падумаў ён. – Звычайны, класічны, зашмальцаваны ў мностве літаратурных сюжэтаў трохкутнік! Ён кажае яе, яна ж абавязкова павінна хахаць кагосьці трэцяга... ну а сам гэты трэці...”

Андрэй уздыхнуў.

“Гэты трэці – лепшы за цябе ва ўсіх адносінах! – нагадаў ён сабе. – Давай будзем глядзець праўдзе ў вочы! Ён прыгажэйшы за цябе, дужэй-

шы... смялейшы, нарэшце! Цікава, ці пайшоў бы я туды зараз, вось так, адзін... асабліва пасля ўчарашніх гэтых баек?”

І Андрэй зноў перыкметна ўздыхнуў:

– Чаму ты не пайшоў з ім?!

Ахоплены неясёлымі думкамі, Андрэй не адразу і зразумей, што гэта ўжо не ягонья думкі, што гэта спыталася Хрысціна, і пытанне адрасуецца менавіта яму. Ды і каму, скажыце, яно магло быць яшчэ адрасаванае тут, у гэтым глухім месцы?

– Ты проста спалохаўся! (Г. Аўласенка “Лясное возера”).

Наўрад ці можна лічыць выпадковай насычанасць прыведзенага ўрыўка надзвычай выразнымі знакамі прыпынку (шмакроп`е, часта ў сукупнасці з ненарматыўным напісаннем пасля яго радковай літары; клічнік і пыгальнік паасобку або ў спалучэнні). Пісьменнік засяроджвае ўвагу на эмоцыях, перажываннях, пакутах персанажа, якія ён не можа выказаць. Цікавае ў гэтым плане перарывістае, абзацаванае, нібы запаволеное адлюстраванне думак Андрэя, якія афармляюцца ў двукоссе. Пры гэтым афармленне выказанай рэплікі ўражае сваёй нечаканасцю, як уражае персанажа раптоўны голас пасярод лесу. Па сутнасці, аўтарская пунктуацыя з'яўляецца рэпрэзентантам прагматычнай насычанасці як прыведзенага ўрыўка, так і твора ў цэлым.

Рэпрэзентацыйная функцыя знакаў прыпынку відавочная і ў выпадку аслабленай пунктуацыі (заўвага: арфаграфія, пунктуацыя і афармленне тэксту захаваныя):

а потым усе зноў звярнулі ўвагу на даўнёнка, бо той паспрабаваў праціснуцца праз іх да сваёй брамы, але мажны Карым пераступіў яму дарогу і спытаў кпліва і гучна

ты куды, псіх?

і даўнёнак сказаў ціха

хачу дамоў, хачу дамоў, хачу дамоў

а Карым аж затросся

дамоў?

і зарагатаў, звяртаючыся да дзяўчат, якія сядзелі на лаўцы

хехехехехехехе, чулі? ён хоча дамоў!

і тыцнуў хлопчыку запаленай цыгарэтай у твар

цяпер гэта мой дом! (Ю. Станкевіч “Любіць ноч – права пацую”).

І ва ўсім творы, і ў працытаваным з яго прыкладзе аўтар адмаўляецца ад традыцыйнага пунктуацыйнага (кропка, шмакроп`е, клічнік, пыгальнік, працяжнік пры афармленні асобных рэплік) і

арфаграфічнага (вялікая літара) нарматыўнага афармлення дыялогу. З чырвонага радка, працягласць якога, аднак, значна павялічана, запісваюцца толькі рэплікі суб'яднікаў. Такі запіс, з аднаго боку, некалькі ўскладняе ўстанаўленне адпаведнасці выказвання пэўнаму суб'ядніку пры ўспрыняцці і асэнсаванні размовы. Ствараецца ўражанне, што аўтар канцэнтруе ўсю сваю ўвагу на тым, каб максімальна дакладна перадаць (“рэпрэзентаваць”) пачутае і ўбачанае ім. Міжволі ўзнікае адчуванне, што адбываецца нешта нядобрае, забароненае, сведкам чаго нечакана становіцца чытач. Нешматлікія знакі прыпынку пры афармленні размовы спыняюць на сабе ўвагу, запавольваючы выказванне (коскі пры паўторах) або дадаткова ўзмацняючы і без таго выразныя сэнсавыя адрэзкі (пытальнікі і клічнікі). Што датычыць агульнага асэнсавання твора, то можна меркаваць, што такое афармленне дапамагае аўтару максімальна абстрагавацца ад апавядання, зрабіць пераканаўчым узнаўленне рэальных падзей, уявіць чытача іх маўклівым назіральнікам і нават саўдзельнікам.

Такім чынам, разгледжаныя пунктуацыйныя асаблівасці сучасных мастацкіх тэкстаў дазваляюць абгрунтавана сцвярджаць здольнасць пунктуацыйных знакаў выступаць рэпрэзэнтантамі прагматычнага зместу. Выразнасць рэпрэзэнтатывунай функцыі непасрэдна звязана з індывідуальным стылем пісьменніка, з паняццем аўтарскай пунктуацыі, якое ўключае ў сябе не толькі схільнасць да выкарыстання якога-небудзь/якіх-небудзь знака/знакаў, пашырэнне функцыі знакаў, адмаўленне ад знакаў прыпынку, але і нетрадыцыйныя спалучэнні графічных сродкаў.

Аслабленая пунктуацыя мастацкага тэксту дазваляе чытачу расставіць сэнсавыя акцэнты ў структуры выказвання; дае рэцыпіенту свабоду ў інтэрпрэтацыі мадальна-ацэначнага зместу твора; адлюстроўвае відавочныя і скрытыя камунікатыўныя намеры; актуалізуе моўныя (вербальныя) адзінкі з пункту гледжання закладзенага ў іх інтэрпрэтацыйнага патэнцыялу; пабуджае рэцыпіента да роздуму, уяўлення, скрацоўніцтва; кадзіруе ўскосныя сэнсы выказвання, г. зн. нават невыкарыстанне патрэбнага пунктуацыйнага знака можа мець дадатковую прагматычную нагрузку.

Спіс літаратуры

1. Бюлер, К. Теория языка. Репрезентативная функция / К. Бюлер. – М. : Прогресс, 1993. – 504 с.
2. Дорджиева, Е. В. Языковые средства создания прагматического потенциала английского художественного текста : дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Дорджиева. – Пятигорск : Пятигорский гос. лингв. ун-т, 2005. – 179 с.

3. Молчанова, Г. Г. Семантика художественного текста : имплицативные аспекты коммуникации [Текст] / Г. Г. Молчанова. – Ташкент, 1988. – 160 с.
4. Панова, О. Л. Коммуникативно-прагматические средства создания речевой образности в современном драматургическом тексте (60–80 гг. XX века) : дис. ... канд. филол. наук / О. Л. Панова. – Волгоград : Волгоградский гос. пед. ун-т, 2001. – 212 с.